

AYDINLANMA DÖNEMİNDE BATI'DA KUR'AN ALGISI (II)

Hüseyin YAŞAR*

18. Yüzyıl: Aydınlanma Dönemi

Geçen yüzyıl çok önemli bilimsel kuram ve keşiflerle yeni yüzyılın gelişini hazırladı. Coğrafi keşiflerden sonra dünyanın farklı kıtalarına yapılan seyahatler Avrupa insanını kültürel ve dini öz eleştiriye sevk ettiğinden insani temel değerleri anlama ve tanımlama konusunda yenilikler oldu.¹ Ayrıca bu çağda doğal olayların sebep ve sonuçlarının bağlantılarının keşfiyle bilim ve felsefede deney yönteminin kullanılması, nedenselliğin benimsenmesi, fizikte ve kimyada uygulama geleneğini başlatmış, özellikle tıpta klinik uygulamaya geçilmesi insan sağlığı açısından büyük bir merhale olmuştu. Bütün bunlar kilisenin şiddetli direnciyle karşılaşmış olmasına rağmen on dokuzuncu ve yirminci yüzyılın bilimsel ataklarının temelini teşkil etmiştir.² Nedensellik öncelikle İngiltere'de serbest düşüncenin doğmasına sebep oldu.³ Yüzyılın son çeyreğindeki büyük ihtilalin sadece Fransa'yı değil, Dünya'yı değiştirdiği bilinmektedir. Bu büyük değişimde Voltaire'in etkisi tabutuna yazılan şu sözlerde görülmektedir: "*İnsan aklını bu uyandırdı, bize hürriyeti bu hazırladı!*"⁴ Bu çağda din, bütünüyle inkâr olunmakla beraber kilisenin bilimsel düşünce ve uygulamalara karşı tutumundan dolayı sert hücumlara, direnmelere muhatap olmuştur. Alman aydınlanması ise en son Kant ile ciddi bir şekilde gündeme gelmiştir. Felsefe ve deneysel bilimlerdeki gelişmeleri, Aydınlanma çizgisi olarak kabul edersek, bunları Kur'an çevirilerinde de görmek mümkündür. Kur'an çevirilerine Dünya dinlerinin ilave edilmesi bu çağın özelliklerinden biridir. Bu asırdaki Kur'an çalışmalarını şöyle sıralayabiliriz:

1-Davit Nerreter:⁵ Yüz yılın başında Ludovico Marracci'nin Latince tercümesinden Almancaya aktardığı,⁶ "*Yeni Açılan Muhammed Camisi*"⁷

* Doç. Dr., D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 A. Adnan Adıvar, *Tarih Boyunca İlim ve Din*, İstanbul, 1969, 249-260.

2 Macit Gökberk, *age*, 261-283.

3 John Locke (1632-1704) ve David Hume'un (1711-1776) bu konudaki etkisi bilinmektedir; A. Adıvar, *age*, 284-291.

4 A. Adıvar, *age*, 308.

5 Mütercim Nürnberg'de 1640'da doğmuş ve 1726'da Stuttgart'ta ölmüştür

adlı tercümesini yayınlandı. Mütercim, önsözden sonra Alexander Rossen'in⁸ kitabının altıncı bölümündeki genel dinler tarihi bilgilerine dayanarak verdiği dünya dinlerinin ibadetleri hakkındaki malumattan, öncelikle İslâm dinin doğuşu, yayılması, mezhepleri, devletleri, bazı gelenekleri ve İslâm'ın muhtemel yıkılışını da açıkladıktan sonra, kısa bir de reddiye ile eserini tamamlamıştır.

Nerreter, Marracci'nin yaptığı reddiyeler ve eklerle yetinmemiş, İslâm'ın yıkılış kehanetlerini sıralayarak dindaşlarına moral desteği vermek istemiştir. Tercümenin kapağında belirtildiği gibi kendini polemiklerden alamayan çevirmen, asıl tercüme kaynağının yanına ilaveler yaparak Kur'ân ve İslâm dinine karşı moda olan karşı görüşleri sıralamıştır.⁹ M. Davit Friedrich Megerlin bu tercümeyle itibar etmemekle beraber 18 yy. başında Almancaya böyle ciddi bir çalışma ürününün kazandırılmasının kültürel açıdan önemli olduğunu belirtmektedir.¹⁰

2- Hadrian Reland:¹¹ Hollanda Utrecht Üniversitesi'nde Doğu Dilleri profesörü olarak görev yaptı. İslamiyet hakkında yazdığı kitapla Batı çevrelerinde bilimsel bir eserin yazarı olarak kabul gördü. İlk bölümde Arapça ve Latince kaynaklar üzerinde duran yazar, ikinci bölümde İslâm'ın inanç esaslarını ele almıştır. Kitabının gördüğü büyük ilgiden dolayı İslâm propagandası yapmakla suçlandığından, İslâm'la daha iyi bir mücadelenin yapılması için kitabı yazdığını ifade etmek zorunda kalmıştır. Buna rağmen halk kitlelerinin İslamiyet'e geçecekleri endişesiyle Katolik kilisesi eseri yasak kitaplar listesine almakta gecikmemiştir. Ancak kısa zamanda Batının milli dillerine çevrilen kitabı değerli kılan, Reland'ın önsözde ifadesini bulan aydınlanmacı fikirleriydi: O, bütün dinlerin karşıtları tarafından bilgisizce, kötü niyetli olarak karalandığını, Yahudilerin, Hıristiyan sapkınların, Protestanların ve Müslümanların böyle acımasız

6 Weil, *age*, XIX; Pfanmüller, *age*, 161, 209, 217; Enay, *age*, 119.

7 *Neu Eröffnete Mohametenische Moschea*, Nürnberg, 1703

8 Alexander Ross: İngiltereli bir genel dinler tarihi uzmanıdır. 1668'de Genel Dinler Tarihi isimli eserini İngiltere'de yayınlamıştır. Pfanmmüller, *age*, 161.

9 Pfanmüller, *age*, 161.

10 Megerlin, *age*, 16.

11 Hadrian Reland, (1676–1718) tarihlerinde yaşamış, kitabının adı: *De religione Mohammedica libri duo. Trajecti ad Rhenum*, 1705, ikinci baskı, 1717.

bir saldırıya maruz kaldıklarını belirttikten sonra, bunun yanlışlığına da işaret etmişti. Ona göre aydınlanmanın kuralı gereği, bir dini kaynaklarından öğrendikten sonra, tenkit gerekiyorsa yapılmalıydı. Müslümanların deli olmadığına, onların da akli olduğuna inanıyor, onları kendi camilerinde, kendi kaynaklarıyla tanımak gerektiğini söylüyordu.¹² Kilise böyle bir teklife karşı geleneksel direncini göstermekten geri kalmamışsa da, Reland İslam konusunda bilimsel bir bakış açısı getirmenin adımlarını atmıştı.

3- Gottfried Wilhelm Leibniz:¹³ Aydınlanmanın önemli filozoflarından biri olan filozof Leibniz, *Die Theodizee*,¹⁴ isimli ünlü eserinde kötülük problemini işlemiştir. Ayrıca üç ilahi dinin büyük peygamberlerinden olan Hz. İbrahim ve Hz. Musa'yı putperest kavimlerinin kalbine her iyiliğin kaynağı, kafaları aydınlatan bir ışık olan *Tevhidi* yerleştirdiğini beyan ettikten sonra, Hz. İsa'nın ruhun ölmezliğini bu değerlere kattığını, yani Musa'nın eksik bıraktığı uhrevî değerleri tamamladığını söylemiştir. Leibniz, eserinin önsözünde, Hz. Muhammed'i tabii dinin tebliğcisi olarak övmüş ve başarısını takdir etmiştir: "*Muhammed dinin temel teoremlerinden uzaklaşmadı. Onun yolunu devam ettiren sahabe ve tabiiileri, bu temel teoremleri Hıristiyanların ulaşmadığı Asya ve Afrika'nın en uzak köşelerinde bulunan insanlar arasında yaydılar. Onlar pek çok ülkede Allah'ın birliğinin gerçek öğretilisine ruhun ebediliğine karşı gelen putperest hurafeleri yerle bir ettiler.*"¹⁵ Bu fikirlerle Kur'anî geleneğin ortaya koyduğu peygamberler arasındaki tevhit bağını ikrar eden Leibniz, kendi çağında benzerlerine göre olumlu bir görüş ortaya koymuştur.

12 Pfanmüller, *age*, 63-64.

13 Leibniz, (1646- 1716), Leipzig'de doğdu ve Hanover'de öldü. Çok genç yaşta bilimsel başarılarla imza atan filozof çok yönlü bir Alman düşünürüdür. Cisimler, tözler, hürriyet, tanrıbilim veya teodise, ahlak ve hukuk, estetik ve dil gibi önemli konularda teoriler ileri sürmüştür.

14 J. H. Kirchman tarafından tercüme edilerek Leipzig, 1879 basıldı. Felsefe kitaplığının 71. kitabı olarak yayınlandı. Aslı Fransızca olan bu kitap Hüseyin Batu tarafından Fransızca aslından dilimize çevrilerek Milli Eğitim Bakanlığınca ikinci baskısı 1986 yılında İstanbul'da yapılmıştır. Kitabın Türkçe adı: *Théodicée Denemeleri İmanla Aklın Uygunluğu üzerine konuşmalar*

15 Pfanmüller, *age*, 173; Leibniz, *age*, VI.

4- **Henri De St. -Laire Comte de Boullainvillier:**¹⁶ Ateşli bir İslâm taraftarı olan yazar, Hz. Peygamberin hayatını konu alan kitabında İslâm dinini Hıristiyanlığa tercih ediyor, Hz. Peygamberi Allah'ın elçisi, hikmetin kaynağı olarak övüyor; onu akıl sahibi olanların peygamberi olarak görüp sahte ibadetlerin yerine gerçek ibadeti yerleştiren, halkını sivilleştiren bir Peygamber olarak takdir ediyordu.¹⁷ Avrupa'da önemli ölçüde etki yapan bu eser, o zamanın şartları içerisinde Hz. Muhammed'e ve Kur'ân-ı Kerime birazcık objektif bir bakış etkisi getirmişti. Eserin yazarı tarihçi değildi. O, bir hatip ve roman yazarı idi. Bilimsel bir iddiası da yoktu. Amacı İslâm dinini Hıristiyanlığın üzerine çıkarmak, Hz. Muhammed'i normal bir insan olarak tanımlayarak onun aracılığıyla yanlış ibadetlerin kaldırıldığını ve doğru bir din ve ibadet anlayışının yeryüzüne getirildiğini göstermek istiyordu. Ona göre İslâm'ın kurucusu Hz. Muhammed, bilge bir insan olarak yüceltilmeli, onun dini bayağılaşmış Hıristiyanlığın üzerinde tutulmalıydı. Pfanmüller'e göre Mekke'li Peygamber Hz. Muhammed'e Henri'nin bu övgüleri onun adalet ve gerçeği sevmesinden kaynaklanmaktadır. Avrupa'daki bazı kitapların yardımıyla onun kalbine Hz. Muhammed sevgisi yerleşmişti. Ayrıca o, Hz. Muhammed akılcı bir dinin kurucusu, kendi halkına uygarlıklar sunan biri olarak görüyordu. Gizlice benimsemişti ki, Hz. Muhammed'in, dini inziva ve zühde saygı duyarken, büyük bir açıklıkla dünyevi entelektüelliği tercih etmişti.¹⁸ Hz. Muhammed, bir hikmet adamı, halkını medenileştiren, akılcı bir dini getiren Tanrı elçisi olarak övülür, diyordu.¹⁹ Aydınlanmanın getirdiği düşünce özgürlüğü Boullainvillier'de açıkça görülmektedir. İngilizceye 1731 de, İtalyancaya 1745 de, Almancaya 1747de çevrilen²⁰ bu roman bazı çevreler tarafından kilise düşmanlığının bir eseri görülüp,²¹ olumlu etkisinin önlenmesi için karşı tedbirler alındı.

5- **Jean Gagnier:** Fransız bilim adamı ve doğubilimcisi olan Gagnier, İngiltere Oxford üniversitesinde doğu dilleri profesörüydü.

16 Boullainvillier, 1658–1722 yıllarında yaşamıştır.

17 Pfanmüller, *age*, 171, Franco Cardini, *aga*, 200

18 Pfanmüller, *age*, 117.

19 Pfanmüller, *age*, 171.

20 Enay, *age*, 20 – 21.

21 Pfanmüller, *age*, 117.

Ludovico Maracci gibi aşırı İslâm ve Kur'ân düşmanları Avrupa insanını önemli ölçüde etki altına almışlardı. Hz. Muhammed ve Kur'ân'a karşı sürdürülen bu düşmanca saldırı sürerken İngiltere'de Boulainvillier'in adı geçen kitabı yayımlandı. Bundan sonra, Gagnier, Hz. Muhammed hakkında tarafsız bir kitap yazmayı düşündü. Buna hazırlık amacıyla, Hz. Peygamberin hayatını İsmail Ebu'l- Fida ibn Kesir, (ö. 774/1372) tarihinden²² Latinceye çevirdi. Bu eser bir önsöz ve bazı önemli açıklamalarla beraber 1723 yılında Oxoniae'de yayımlandı. Latince ve Arapça bilmeyen bazı insanlar onu bu kitabın çevirisine teşvik etmişlerdi. Bunun üzerine Gagnier, İslâmî kaynakları da nazar-ı dikkate alarak Marracci ve Humphrey gibi aşırı İslâm karşıtlarıyla Boulainviller gibi İslâm severler arasında tarafsız bir anlayışla Hz. Muhammed hakkında yeni bir kitap yazma kararına vardı. Zamanın şartlarına göre Hz. Peygamberin hayatını Fransızca yazdı; eserinin önsözünde Hz. Muhammed "*Tüm insanların en alçağı ve Tanrının can düşmanı*" ilan ederek²³ tarihe tarafsız (!) bir eser kazandırmış oldu.²⁴

6-Jacob Ehrhardt: İslami değerlere herkesin yerli yersiz konuşup tenkit yazdığı gibi, bir yenisini de o ekledi. Onun biyografisi diğerleri gibi büyük olamasa da Hz. Peygambere yaptığı isnatları kronolojik, coğrafi bir sıralamayla, Hz. Muhammed'in öğretisini fabl tekniği ile ele alıp mucizelerini, hayat tasvirini ve epilepsiye duçar olduğunu anlatarak,²⁵ sözüm ona kendince tarihe bir not düşmüş oldu. Latince kaleme alınan eser Almanya'nın Ulm şehrinde 1731 yılında yayınlandı.²⁶

7-George Sale:²⁷ İngilizce'ye yapılan İlk Kur'ân-ı Kerim tercümesi²⁸ onun tarafından yapılmış ve 1734 yılında yayınlanmıştır.²⁹ Avrupa'da

22 Hafız ibn Kesir'in *El bidâye ve'n-Nihayesi*

23 Pfanmüller, *age*, 117.

24 Pfanmüller, *age*, 17; Enay, *age*, 27.

25 Pfanmüller, *age*, 172.

26 Pfanmüller, *age*, 172.

27 George Sale, 1697-1736 yıllarında yaşamıştır.

28 İlk İngilizce tercüme muhtemelen Du Ryer'in Fransızca çevirisinden, Alexander Ross tarafından yapılmış, 1649 yılında yayınlanmış, ancak bu tercümeden tercümedir. Watt, *Kur'ân'a Giriş*, 195.

uzun yıllar yok sayılan, karalanan ve hakarete uğrayan İslâm gerçeğini göz önüne alarak kitabının girişinde Sale, Hz. Muhammed karşı yapılan yersiz tenkitlerden rahatsız olduğunu beyan etmekle³⁰ Batıda yeni bir anlayışın kapısını aralamıştır. Sale çeviriye, Aydınlanma asrının bakışıyla, Batı düşüncesinde derin etkiler yapan uzun bir giriş yazmıştır. Bu girişte tarih, akait, fıkıh ve mezhepler tarihi gibi konuları sekiz bölümde işlemiştir. Birinci bölümde Cahilliye devrini, ikinci bölümde Doğu Hıristiyanlarının kiliselerini ve Yahudileri, üçüncü bölümde Kur'ân-ı Kerim'in içeriğini, dördüncü bölümde haram olan eylemleri, beşinci ve altıncı bölümde Kur'ân açısından toplum düzenini, yedinci bölümde kutsal günleri, sekizinci bölümde de mezhepleri ve yalancı peygamberleri anlatmıştır.³¹ Geniş bir açıdan Kur'an kültürüne yaklaşmaya çalışan Sale ne yapmak istemişti? Gerçekten bu bilgilere İngiliz veya Batı toplumu ihtiyaç duyuyor muydu? Duyuyorduydu bu bilgileri ne maksatla nerede kullanacaktı, yoksa oryantalizmin temelleri mi atılıyordu, gibi sorular cevap beklemektedir.

George Sale, gerek girişi yazarken ve gerekse de tefsirî açıklamalarını yaparken, İslâm bilginlerince muteber kabul edilen Keşşaf, Beydâvî ve Celaleyn gibi tefsirleri ve muteber İslam tarihi kaynaklarını kullanması dikkate değerdir. 18. yy. ortalarından önce bu kaynakların bir İngiliz tarafından ciddi bir tahlille kullanılmasının, Batıda İslâmi ilimlerin ulaştığı seviyeyi göstermesi bakımından önemli olduğunu düşünüyoruz.

Onun tercümesi 18. ve 19. yy.da birçok kez basıldı. İngilizce konuşulan ülkelerde büyük ilgi gördü, değişik dillere tercüme edildi. Theodor Arnold tarafından Almancaya tercüme edilip Lemgo'da 1746'da basılan çeviri, Almanya'da çok ilgi görmüş olmasına rağmen ikinci defa basılmadı. David Friedrich Megerlin, Sale çevirisini değerlendirirken şöyle demektedir: "*Arnold'un tercümesinde bazı hatalar bulunmaktadır. George Sale Kur'ân metninden tercüme yaparken gerçek manayı yakalayama-*

29 Pfanmüller, *age*, 60, 171, 216; Enay, *age*, 64; Schimmel, *Der İslâm II*, 365; Weil, *age*, XX; Nöldeke, Theoder-Schmally, Friedrich, *Geschichte des Qorans*, Hildesheim, 1961, 2 / 218

30 Sale, George, *Der Koran*, (Çev.: Theoder Arnold), Lemgo, 1746, I-II.

31 Sale, George, *age*, Lemgo, 1746, 1 – 232.

mıştır. Arapça ve Türkçe kaynaklara başvurmamıştır. Theodor Arnold da bunları aynen tekrar etmiştir.”³²

Gustav Pfannmüller tarafından Kur'an'ın güvenilir mütercim ve müfessiri olarak tanımlanan Sale, Hz. Muhammed'in doktrininin temelini Tevhit üzerine kurduğunu; amacının da putperest Arapları Tevhit bilgisine ulaştırmak ve tek olan Allah'a hamd ve şükre çağırmak olduğunu vurgulamıştır. Kur'an, güzel ahlak ve faziletle, bir ve tek olan Allah'a ibadet etmeye davet eden mükemmel bir çağrıyı içerdiğini de ifade etmiştir. Bir Hıristiyan, bu emir ve çağrıları dikkate almayı isteyebilir görüşlerine yer vermiştir.³³ Sale, İslâm'ın ahiret anlayışına da önemli bir yer ayırmış, ancak bunları ünlü oryantalist Edward Pococko'dan uyarladığı söylenmiştir.³⁴ Sale'yi değerlendirmeye devam eden Pfannmüller şöyle demektedir: “Sale bu gayretlerinden sonuç alamamış, Muhammed'e karşı oluşan önyargılar uzun yıllar daha devam etmiştir.³⁵ O, geçmişte İslâm dini ve Muhammed hakkında yürütülen anlamsız söylemi devam ettirmedi, onun hakkında tarafsız davranmaya gayret etti. Çünkü Sale'ye göre Muhammed gibi bir dâhinin bazı Hıristiyanların iddia ettiği gibi başarı kaynağı sapkınlık olamazdı. Muhammed'in Hıristiyanlara bu kadar zarar vermesine gelince, bu onun acemiliğinin verdiği kusurlarından kaynaklanmaktadır.”³⁶ Çağının şartlarına göre Sale'yi benzerlerinden daha iyi bulan Watt ise, “İslâm hakkında kısa, objektif bilgiyle çevirisinin önsözünü süsleyen Sale'nin, Müslüman müfessirleri özellikle de Beydâvî tefsirini kaynak alması, açıklayıcı notlar koyması değerini artırmış, daha sonraları defalarca basılmasını sağlamıştır.”³⁷ demektedir.

Sale çevirisi, ilk baskısından yirminci yüzyıl başına kadar İngilizce olarak 36 baskı yapmış;³⁸ 1980 yılına kadar yapılan tüm İngilizce baskıları göz önüne aldığımız zaman ise baskı sayısının 101'e ulaştığı görülmüş-

32 Megerlin, *Die Türkische Bibel Oder Des Korans*, Frankfurt /M, 1772, 8 – 9.

33 Sale, *age*, 79, 90; Pfannmüller, *age*, 174.

34 Pfannmüller, *age*, 201–202.

35 Pfannmüller, *age*, 117–118.

36 Pfannmüller, *age*, 171 – 172.

37 Watt, *Kur'an'a Giriş*, 196; *Müslüman-Hıristiyan Diyalogu*, 158–159.

38 Hamidullah, *Kur'an Tarihi*, 156.

tür.³⁹ Bu kadar ilgi gören çevirinin olumlu katkıları muhakkaktır. Diğer önemli bir nokta çevirinin Hint alt kıtasında misyonerlerin el kitabı olarak kullanılmasıdır.⁴⁰

8-Theodor Arnold:⁴¹ Çevirisinin Avrupa Kur'ân tercümeleleri arasında önemli bir yer tutmasının⁴² sebebi, metnin sağlıklı çevirisinden ziyade, tercüme kaynağının George Sale olması ve giriş bölümünde aydınlanma ölçülerine uyulmasıdır.⁴³ Theodor Arnold, zamanın getirdiği reform kural-larına bağlı biriydi. Onun felsefesinde “Şeref, kime layıkta onundur.” ilkesi hâkimdi. Önceki yıllarda İslâm'a karşı sürekli bir karşı koyma ve reddetme saplantısının sonucu Kur'ân-ı Kerim tercümeleleri büyük yanlış-lıklar ve çarpıtmalarla doluydu. Arnold bu çarpıtmaların sebeplerini irde-lemek amacıyla, tercümesine yazdığı önsözde İslâmî konuları enine bo-yuna tartışmaya çalıştı. Arnold'un tercümesinden ziyade önsözünün dik-kat çekmesinin sebebi budur. İslâm'a yeni ve olumlu bir yaklaşımı üç esas halinde ortaya koymaktadır:

1-Her türlü baskıcı zihniyeti terk etmek gerekir.

2-Akl-ı selime karşı olan fikirleri savunmaktan kaçınmalıyız. Biz Müslümanlara keyfi davranıyoruz. Bundan vazgeçmeliyiz. Çünkü onlar, gerçekten onlar akla bizden daha çok önem veriyorlar.

3-Tam anlamıyla ispatlanamayan kapalı fikirlerden de uzak durma-lı, Müslümanlara karşı kibirle yaklaşmamalıyız.⁴⁴ Aydınlanma çağının prensipleri olan bu ilkelere herkesin ihtiyacı olduğu gerçeğini Enay şöyle açıklamaktadır: Arnold'un İslâm Peygamberi ve onun mesajı konusun-daki açıklamaları o devrin yaygın İslâm karşıtı düşüncelerine ağır bir itiraz

39 Binark-Eren, *age*, 113–137.

40 Birişik, Abdulhamit, *Oryantalist Misyonerler ve Kur'ân* (Batı Etkisinde Hint Kur'ân Araştırmaları), İstanbul, 2004, 81-82,116.

41 Nöldeke – Schwally, *age*, 2 / 218; Pfannmüller, *age*, 209 – 210; Enay, *age*, 64; Khoury, 1 / 116. Çevirinin adı: *Der Koran Oder Insgemein So Genannte Alcoran Des Hz. Hz. Muhammeds*, Lemgo, 1746

42 Enay, *age*, 131.

43 Weil, *age*, XX; Pfannmüller, *age*, 209; Enay, *age*, 64, 131 – 132; Schimmel, *Der İslâm* III, 365.

44 Enay, *age*, 64–65; Arnold, Theoder, *Der Koran von George Sale*, I – VIII.

olduğu gibi, günümüz yargılarına da güzel ve samimi bir örnek oluşturmaktadır.⁴⁵

Davit Friedrich Megerlin, Arnold tercümesi hakkında şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: “*Bu tercümede büyük hatalar var. Çünkü Sale Kur'ân'ı tercüme ederken ayetlerin gerçek anlamlarını kavrayamamış, asıl kaynaklara başvurmamış, Arnold da aynı hataları devam ettirmiştir.*”

Kanaatimize göre Megerlin'in itirazı yerinde değildir. Çünkü Nöldeke ve Schwally, Arnold - Sale tercümesini İtalyan bilgin Ludovico Marracci'nin tercümesinden sonra Batı dünyasında yapılan en önemli Kur'ân-ı Kerim tercümesi olarak kabul etmektedirler.⁴⁶ Edward W. Said de Sale çevirisini ve önsözünü bir zihniyet değişimin habercisi kabul etmiş; o bu eserinde öncekilerden farklı olarak Arap tarihini Arap kaynaklarına dayanarak ele almaya çalışmış; üstelik Müslüman Kur'ân yorumcularının kendi adlarına konuşmalarına izin vermiştir, demektedir.⁴⁷ Arnold'un tercümesi Hannover yakınlarında Lemgo'da 1746 yılında basıldıktan sonra yeni baskısının yapılmaması bir kayıptır.⁴⁸ Arnold, bu tercümeden sonra Fransız kontu Henri de St. -Laire Boulainvilliers'in adı geçen eserini de Almancaya kazandırmıştır.⁴⁹

Kur'ân gerçeğine diğer çevirilere göre daha yakın olan, Batı düşüncesinde, Rönesans'a dayalı olarak önemli bir dönüm noktası oluşturan bu eserin Alman dilinin hâkim olduğu ülkelerde asırlardır dinler ve kültürler arasında devam eden kavgayı belki de olumlu yönde etkileyebilirdi.

9- Voltaire, François-Maire-Arouet:⁵⁰ Büyük Fransız devrimini hazırlayanlardan önemli bir isimdir. Aydınlanma çağı, siyaset ve toplum açısından olduğu gibi, din bakımından da en keskin görüşleri, en sancılı dönemini Fransa'da yaşamıştır. Voltaire, Hıristiyanlığın inançlarına ağır

45 Enay, age, 65.

46 Nöldeke – Schwally, age, 2 / 218.

47 Edward W. Said, *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları*, (Çev.: Berna Ünler), İstanbul, 2003, 127-128.

48 Weil, age, XX; Nöldeke-Schwally, II-218; Schimmel, *Der İslâm III*, 365; Enay, age, 64; Binark-Eren, age, 213.

49 Pfannmüller, age, 164; Enay, age, 20.

50 Voltaire, 1694–1778 yıllarında yaşamıştır.

bir şekilde hücum eder, ama bir deist olarak, akıl dininin zorunlu olduğuna inanır. Ona göre, sadece teorik bakımdan Tanrı'nın varlığına inanmak gerekir. Bu anlayış çerçevesinde şöyle demiştir: “Tanrı olmasaydı da, biz onu var etmek zorunda kalacaktık. Ama bütün doğa onun var olduğunu bize haykırmaktadır.” Tanrıya ve ölümsüzlüğe inanma olmasaydı, insan toplumu dağılırdı. Tanrı'nın varlığına ve ruhun ölümsüzlüğüne inanan⁵¹ Voltaire, bu anlayış çerçevesinde Kur'an'ı değerlendirmiş olması mümkündür, denebilir. Jean Gagnier'in Muhammed'in Hayatı adlı eserinin yayımlanmasından dokuz yıl sonra Voltaire'nin meşhur draması “*Fanatisma ou Mahumet le Piophete*” ilk defa Lille'de yayımlandı. Bu eserinde Voltaire, Hz. Muhammed Ortaçağdaki olumsuz tasvirinden farklı bir anlayışla ele almadı. Fakat Voltaire, “*Tranerspiel: Trajedi*” sinde de Hz. Peygamberin Ortaçağ portresini hiç kullanmadı. Ünlü “*Essai sur les Moeurs*” adlı eserinde bambaşka bir algı ortaya koydu: Ona göre Muhammed büyük bir adamdır, fatihtir, kanun koyucudur, hükümdardır, yeryüzünde en büyük rolü oynayabilen bir din adamıdır.⁵² Bu farklı anlayışın sebepleri elbette ki olmalıydı. Bunların neler olduğunun detaylı bir tarih ve Voltaire araştırması yapılmadan anlaşılması şimdilik mümkün görünmemektedir

Osman Yenseni'nin Voltaire'den derleyerek Türkiye İş Bankası Kültür Yayınlarından çıkan “*Türkler Müslümanlar ve Ötekiler*” isimli eserde Hz. Muhammed'in hayatı gerçekçi bir anlayışla ele alınmış ve Voltaire demiştir ki: “*Dünyada bir tek yasa kuran veya ülke açan yoktur ki; hayatı Muhammed'in hayatı kadar büyük ayrıntılar ve tüm bir gerçeklikle yazılmış olsun.*”

Voltaire, Kur'ân-ı Kerim'in fiziki egemenlik alanlarını belirterek, Batı dünyasının Kur'an karşısındaki ilgisizliğinden, önyargılarından şikâyet etmektedir: “*Kur'ân, bütün Kuzey Afrika'yı, Mısır'ı, Suriye'yi, Küçük Asya'yı, Hazar Denizini ve Karadenizi saran ülkeleri; Hindistan'ı, İran'ı, Tataristan'ın büyük bir kesimini, Trakya, Makedonya ve Bosna'yı sıkı hükümleriyle bağlayan bir kitaptır. Bu azametli geniş dünya parçasında bir tek Müslüman yoktur ki; bizim kutsal kitaplarımızı okumakla şeref duymuş olsun. Bizim ediplerin de pek azı Kur'ân'ın ne olduğunu bilir.*

51 Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, 323–324.

52 Pfanmüller, *age*, 172.

Gerçek bilginlerimizin incelemelerine rağmen bu konuda edinilen fikirler yanlış ve gülünçtür.” dedikten sonra Kur'ân'ın ilk ayetleri olarak Fatiha'nın anlamını verip devamla: ‘Başlangıç bu, sonra üç harf geliyor. A.L.M. Bunların manası anlaşılmaş. Fakat genel olarak yorumcuların kabul ettikleri anlam ALLAH, LATİF, MACİT imiş. Muhammed, devam ediyor ve bunları ona Allah söylüyor.” deyip Bakara Süresinin birinci ayetinden dokuzuncu ayetin yarısına kadar olan bölümünün mealini verdikten sonra, “Bu sözler Arapça yüz misli daha kuvvetli imiş. Gerçekten bugüne kadar bu dilde yazılmış kitapların en zarif ve en yücesinin Kur'ân olduğu onaylanmıştır. Bu bir nevi vezinli kaşiyeli nesirdir ki, içinde altı bin mısra vardır. Hiçbir şair, eseri ve kişiliğiyle bu kadar yüksek rağbet kazanmış değildir. Biz o kitaba sayısız yaveler⁵³ kondurduk. Oysa Kur'ân'da bunların hiçbirisi yoktur. Keşişlerimizin asıl zoru, Müslüman olan Türkler idi. İstanbul'un fatihlerine başka türlü karşı konulamayınca, onlar aleyhine sürü sürü kitaplar yazıp durdular. Sayıca yeniçerilerden üstün olan yazarlarımız, kadınları partilerine kazanmaya uğraştılar. Güya Muhammed kadınları akıllı yaratıklardan saymazmış; Kur'ân'ın hükümlerine göre hepsi köle imiş. Bu Dünya'da hiçbir varlıkları olmadığı gibi Cennette de yerleri yokmuş. Baştanbaşa yalan olan bütün bunlara Avrupalılar inanmıştır. Meğerse bu inancı değiştirmenin tek çaresi Kur'ân'ın ikinci ve dördüncü surelerini okumaktı.” İlgili ayetleri iktibas ederek devamla şöyle demektedir.⁵⁴

“İşte Muhammed'le kadınların aralarını bulmaya bu kadarı kâfi. Görülüyor ki, onlara karşı sanıldığı gibi sert davranmamış, onu her bakımdan haklı göstermeye kalkışacak değiliz. Ancak Allah'ın birliği üzerine kurduğu doktrin üzerine bir şey söylenemez. Bütün doğuyu hükmü altına almasına kılıcından ziyade 112. Surenin şu sözleri yetmiştir. ‘De ki, Allah birdir. O Allah ki zevali yoktur ve herkes ona muhtaçtır. Doğurmaz ve doğmamıştır. Ona hiçbir şey eşit ve benzer olamaz.’”

“Eğer Muhammed'in kitabı zamanımıza ve biz Hıristiyanlara göre fena ise; onun çağdaşları için pek güzeldi; kurduğu din ise daha da iyi idi. İtiraf edelim ki, hemen de bütün Asya'yı putperestlikten kurtardı. Allah'ın birliğini öğretti. Ona eş verenlere şiddetle çattı. Muhammed'in dininde

53 Hezeyanlar.

54 Nisa, 4/ 4,19, 20, 34-35; Bakara, 2/ 232, 236.

tefecilik yasaktır, sadaka emr olunmuştur, dua farzdır; kadere boyun eğmek en büyük ilkedir.”

“Bütün yorumcuların kanısına göre Kur’ân’ın töresi şöyle özetlenebilir: Sizi kovanlara yaklaşınız; sizden kopanlara veriniz; sizi aşağılatanları bağışlayınız, herkese iyilik ediniz; bilgisizlerle tartışmayınız. Hepsinden ziyade insan aklının erebileceği bir şekilde muammasız ve gizlisiz olarak ortaya koyduğu ‘Bir Allah’ itikadıdır ki, ta Afrika zencilerine Hint okyanusundaki adalara varıncaya kadar yüzlerce buduna (mille) yasalarını kabul ettirebildi.”

Voltaire, Kur’ân’a bir kendi, bir de inananlar açısından olmak üzere iki açıdan bakmaktadır. Kendi açısından anlayamadığı yönlerini olumsuz bulurken, inananlar açısından baktığında olumsuz bir şey görmemektedir. Kur’an’ın tevhidî yerleştirme konusundaki başarısını teslim etmektedir.

Kur’ân’ın kaynağı hakkında Kureyşlilerin itirazlarına da değinen Voltaire: *“Muhammed’in, baskı ile alt edilemeyeceğini ve nüfuzunun gittikçe arttığını gören Kureyşliler ötede beride, Kur’ân’ı onun yazmadığını, olsa olsa bu yaprakların doldurulmasında bazen bir Yahudi’nin bazen de bilgin bir Hıristiyan’ın yardımından faydalandığı yolunda dedikodular çıkardılar. Muhammed kitabının 10. ve 16. fasıllarında onlara şöyle cevap veriyor.”* diyerek bu itirazlara karşı Yunus Suresi, 10/38 ve Nahl Suresi 16/98–103 ayetlerinin meallerini verdikten sonra devamla: *“Muhammed’le beraber çalıştığı söylenen Yahudi Bensalon adında biriydi. Bir Yahudi’nin Musevilik aleyhinde yazmak üzere Muhammed’e yardım etmesi gerçeğe benzemiyorsa da imkânsız değildir.”* sözleriyle bu iddiaya şüphe ile baktığını göstermektedir.

Devrinin Fransız ansiklopedilerinin Kur’ân-ı Kerim hakkındaki önyargılarına da şiddetle karşı çıkan Voltaire, şöyle demektedir: En bilgiç insanların bazen ne kadar aldandıklarını belirtmek için ansiklopedimizin *‘Harut ve Marut’* hakkında yazdıklarına bir göz gezdirelim. Hz. Muhammed göre insanlara eğitim vermek ve onları yanlış düşüncelerden, cinayetlerden ve her türlü aşırılıktan korumak üzere Allah tarafından gönderilen iki meleğin adıdır. Çok güzel bir kadın bunları yemeğe davet etmiş; misafirler bir miktar şarap içip arzuları kabarcınca, kadını aşka davet etmişler. Kadın Cennete girebilmek için ahiret sorularına ne yolda cevap

verileceğini bildirmeleri karşılığında bu işe razı olur gibi görünmüş; fakat istediğini öğrenince sözünü tutmamış; bunun üzerine gökyüzüne çıkarılmış ve olup bitenleri Allah'a anlattıktan sonra Zühre denilen sabahyıldızına çevrilmiş. Bu iki melek de ağır cezalara çarptırılmışlar. Müslümanlara şarabın yasak olmasına sebep bu olaymış. Voltaire, Fransız Ansiklopedisine itiraz ederek şöyle demektedir: “Kur'ân'ı baştan sona istediğiniz kadar okuyun bu saçma masal hakkında tek bir söz bulamazsınız. Bütün Müslümanlar, iyi bilirler ki; Peygamberleri'nin alkollü içkileri yasak etmesi onların sağlıklarını korumak içindir. Arabistan'ın sıcak ikliminde her türlü fermente içki başa vurur, hem akli hem de sıhhati bozar. Gökten inerek şarap içen ve bir Arap kadını ile yatmak isteyen Harut ve Marut masalı hiçbir Müslüman yazarın kaleminden çıkmış değildir.”

Kur'an'la ilgili afaki bilgileri böyle tenkit ettikten sonra Voltaire, Hz. Peygamberin miracı konusunda olumsuz değerlendirmelerde bulunarak sözü Kur'ân-ı Kerim'in Allah'ın ezeli kelamı olduğu tartışmasına getiriyor. İslâm bilginlerinin “Kelamullahın” yani Kur'ân'ın, ezeli olduğuna karar verdiklerini belirttikten sonra devamla; “Kısacası bu sözlerimiz, tarihçi ve kalemşorlarımızın bize aşladığı boş inançları yeteri derecede yalanlamaktadır. Fakat gerçeklik onlarla savaşımdır. Şimdilik biz şu tarihsel gerçekle yetinelim: Müslümanlığı kuran o güçlü ve yaman adam, doktrinini cesaret ve silahla yaydıktan sonra, ortaya acıması ve bağışlaması bol bir din çıkıverdi. Oysa Hıristiyanlığın ilâhî kurucusu İsa, sade ve sakin, ömrü boyunca kötülüğe karşı hoşgörüyü öğütlediği halde onun aziz ve tatlı dini birtakım gayretlerin himmetiyle dinlerin en merhametsizi ve en başkası olmuştur.” gerçeğini haykırmaktadır. Müslümanların evrensel bilim kültürüne ve özellikle Avrupa kültürüne yaptıkları katkıları sıraladıktan sonra tarihi bir tespitle konuyu bitirmektedir. “Velhasıl Muhammed'in birinci yüzyılından sonra Batı Ulusları Müslümanlardan ders alıyorlardı.”⁵⁵

10- Gotthold Ephraim Lessing:⁵⁶ Önemli bir Alman filozof, tipik bir aydınlanmacı, doğruyu arayan bağımsız zekâsı ile zamanın önyargılarına, donmuş kalıplarına karşı tek başına savaşmıştır. Bu savaşlarıyla da Al-

55 Voltaire, *Türkler, Müslümanlar ve Ötekiler*, derleyen Osman Yenseni, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1969, 5-13.

56 Yazar, 1729-1781 yıllarında yaşamıştır.

man ruhunu adeta tartaklayan Lessing, ona kendi ayakları üzerinde durmayı öğretmiştir. Din konusuna kedine has bir anlayışla yönelen Lessing, tarihi dinlere karşı deistler gibi davranmamıştır. Vahye inanmış, onu insanlığın eğitimi için bir araç kabul etmiş, üç semavi dini aynı katederide değerlendirebilme cesaretini göstermiştir.⁵⁷ Bundan dolayı, İslâm dini ve öğretileri konusunda gerçek bilgiye kavuşamadıklarından şikâyet etme akl-ı selimini gösterebilmiştir. Bu konuda sadece Hadrian Reland'ın, George Sale'nin eserlerinden başka bir şeye sahip olmadıklarından cesaretle şikâyet etmiştir. Leibniz gibi İslâm dininin tabii bir din⁵⁸ olduğu kanaatini taşıyan Lessing, tabii dinin kaynağının Kur'an'da aranması gerektiğini ifade sadedinde, Batı'nın Kur'an cehaletini gözler önüne sererek şöyle demiştir: "Türklerin dini ve Muhammed'in Kur'an'ı bizde kötü bir ada sahiptir. Bu dinin kurucusu sadece sahteci ve kaba kuvvete başvuran biri olarak tanınmakla kalmamakta, bazı lüzumsuz ve yüzeysel geleneklerin yanında pek çok akıl almaz şeyler ve yanlışlıklarla birbirine karışmış durumdadır. Ben bunlardan söz etmek istemiyorum. Çünkü onların çok azı Hıristiyan dinine zarar verebilir. Kanaatim şu ki, Türk dinine şu veya bu suçu yükleyenlerden pek azı Kur'an'ı okumuşlardır. Bunların arasında da yetenekli olduğu halde Kur'an'ı okuyup da onu doğru bir şekilde anlama niyetinde olanları çok azdır. Eminim ki, Kur'an, iyi incelendiğinde tabii dine götürecektir olumlu sonuçların ondan çıkarılması olağan dışı değildir."⁵⁹ Aydınlanma döneminde İslam algısı, tolerans tartışmalarında İslam'ın rolü, akılcı bir din olarak İslam gibi konuların, son zamanlarda Lessing üzerinden Almanya'da tartışılması İslam ilgisini gündeme taşıması bakımından önemlidir.⁶⁰

57 Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, İstanbul, 2005, 325-326.

58 Aydınlanma çağı filozofları reformasyon zamanındaki din savaşlarından bıkip usandıklarından, yeni bir din arayışına yönelmişlerdi. Onlarda ağır basan din görüşü "akıl dini" veya "doğal din"dir. Bu din insanın aklında, tabiatında yerleşik olan inançlardan oluşmuş bir dindir. Böyle bir din anlayışı her zaman, her insanda vardır. Macit Gökberk, *Felsefenin Evrimi*, İstanbul, 1979, 67-68.

59 Pfanmüller, *age*, 173.

60 Silvia Horsch, „Lessing, der Islam und die Toleranz“ adlı bu konferansı 28 Eylül 2004 yılında Almanya Arnoldshain Protestan Akademisi'nde vermiştir. http://www.al-sakina.de/inhalt/artikel/lessing_islam/lessing_islam.

11-M. Davit Friedrich-Megerlin:⁶¹ Çevirisine “*Türk Kutsal Kitabı Veya Türk Kur’ân’ı*”⁶² adını veren, Stuttgart doğumlu oryantalist Megerlin, yirmi yıl ilâhiyat eğitimi almış, Doğu dillerini öğrenmiş; Baden-Württemberg’in Maulbronn şehrinde profesör olduktan sonra, bu görevine Frankfurt/am Main’da devam etmiş, orada ölmüştür.⁶³

Bilindiği gibi Kur’an, on yedinci yüzyılın başında Latince’den İtalyancaya aktarılan bir çeviriden Almancaya çevrilip yayımlanmıştı. Bundan sonra da birkaç orijinal olmayan Almanca çeviri ortaya çıkmıştı. Kur’ân-ı Kerim’i Arapça aslından Almancaya ilk defa çeviren Megerlin olmuştur.⁶⁴ Tercüme’ye başlamadan önce uzun bir hazırlık çalışması yapmış;⁶⁵ mevcut Kur’ân-ı Kerim tercümeleri üzerinde araştırmalarda bulunmuş, onların eksikliklerini belirlemiştir.⁶⁶ Megerlin, ilk Fransızca çeviri olan Du Ryer tercümesinden, diğer bir Fransızca çeviri olan Savarry’nin⁶⁷ ve Marracci’nin Latince tercümesinden yeterince yararlandığını söylemiştir.⁶⁸ Onun bu ifadesini destekleyen Pfannmüller, Megerlin’in bu tercüme’lerden aktarma yapmadığı, sadece yararlandığı kanaatini taşımakta; dolayısıyla çevirinin olumlu ve olumsuz yönlerinin kendisine ait olduğunu ifade ettikten sonra devamla, biz de bu bilgiler doğrultusunda Arapçadan Almancaya yapılan ilk tercümenin, bu tercüme olduğunu kabul etmekteyiz, demiştir.⁶⁹ Aydınlanma devrinin ünlü Alman şairi Goethe’nin bu çeviriden yararlandığı bilinmektedir.

Çevirinin adı ve kapağının üzerindeki resim dikkat çekicidir. İkinci sayfada gür, uzun bıyıklı ve uzun sakallı, sarıklı, keskin bakışlı, sırtında

61 Megerlin, 1699–1778 yıllarında yaşamıştır.

62 *Die Türkische Bibel Oder Des Korans*, Frankfurt /M, 1772.

63 Enay, *age*, 116; Pfannmüller, *age*, 122.

64 Weil, *age*, XX; Pfannmüller, *age*, 122, 210; Schimmel, *Der İslâm III*, 365; Khoury, *age*, 2/116–117; Gätje, *age*, 35; Enay, *age*, 116; Abdullah, *age*, 63.

65 Pfannmüller, *age*, 174.

66 Megerlin, *age*, 9 – 10.

67 Du Ryer’in çevirisi 1647’de, Marracci’nin tercümesi 1698’de, yayınlanmıştır. Fakat Savarry’nin tercümesi 1783’de, yayınlanmış, Megerlin ise 1778’de ölmüştür. Savarry’inin tercümesinin yayın tarihi ile Megerlin’in ölümü arasında beş yıl fark bulunmaktadır.

68 Pfannmüller, *age*, 217.

69 Pfannmüller, *age*, 217.

kürkü andıran bir palto ile Osmanlı padişahlarının simasını taşıyan bir portre vardır. Portrenin altında “*Mahumed der falsche Prophet/ Yalancı Peygamber Muhammed*” yazılıdır. Karşı sayfada ise şu ibareler yazılıdır: “*Türk kutsal Kitabı veya Türk Kur’ân’ı, Arapça aslından Almancaya yapılan ilk Tercüme, gerekli notlar ve düzenlemeler bizzat M. Davit Friedrich Megerlin tarafından yapılmıştır.*”⁷⁰ Bu resim ve isim açıkça okuyucuyu provoka etmekle birlikte bir gerçeği daha tespit etmektedir ki, o da Kur’ân’ın ve Hz. Peygamberin misyonunun Türk kimliği ile eşitlenmiş olmasıdır.

Mütercim, uzun yıllar Kur’ân’ı tercüme etmeyi arzuladığını ve bunu tahsilli tahsilsiz herkesin faydalanması için yaptığını belirtmiştir. Fransızca, İngilizce, İtalyanca ve Almanca Kur’ân tercümelerini araştırdığını onların orijinal Kur’ân’dan değil, tercümelerden aktarıldığını, yanlışlarla dolu olduğunu belirttiğinden sonra, “*Şimdiye kadar anadilimiz Almancaya doğrudan Kur’ân-ı Kerim tercümesi yapılmamıştır.*” diyerek tercüme yapmasının gerekçesini kaydetmektedir.

Avrupa Kur’an tercüme tarihini değerlendiren mütercim,⁷¹ Hz. Muhammed Ortaçağ boyunca tekrarlanan “*Anticrist/Hıristiyan karşıt*”ı ithamını yaptıktan sonra, Müslümanlarla Yahudileri aynı kategoride mütalaa ederek Hz. Muhammed saldırılarına devam ediyor.⁷² Hıristiyan dünyasının birlik ve beraberliğini isteyen Megerlin, beraberce Türkleri Avrupadan kovmayı tavsiye ederek; yapılacak ortak çalışmayla Türk hilalinin söndürülebileceğini, “*İsa’nın Krallığının*” büyüyüp gelişeceğini beyan etmektedir.⁷³ Bu söylemlerin Hıristiyan dünyada İslam’a ve Türk âlemine karşı ortak bir cephe oluşturma gayesini güttüğü apaçıktır.

12-Friedrich Ebehard Boysen: “*Kur’ân veya Abdullah’ın oğlu Muhammed’in Müslümanlar için Kanunu,*”⁷⁴ anlamına gelen bu çeviri,⁷⁵

70 “*Die Türkische Bibel Oder Des Korans allererste teutsche Uebersetzung aus der arabischen Urschrift selbst verfertiget welcher Notwendigkeit und Nutzbarkeit in einer basonderen Ankündigung hier erwiesen von M. Davit Friedrich Megerlin.*”

71 Megerlin, age, 11.

72 Megerlin, age, 31 – 33.

73 Megerlin, age, 30.

74 *Der Koran oder das Gesetz Für Die Müselmänner durch Muhammed den Sohn Abdalla*, Halle, 1773.

Boysen tarafından Arapça aslından Almancaya yapılan ikinci tercümedir.⁷⁶ İslâm tarihiyle ilgili bir önsözü, açıklamalı dipnotlarla Halle'de⁷⁷ 1773'de basılmış, gözden geçirilmiş olarak, yine Halle'de 1775'de yayınlanmıştır.⁷⁸ Boysen'in tercümesinin Megerlin'in tercümesinden kurallara daha uygun olduğu ifade edilmektedir.⁷⁹ Özellikle Watt, bu tercümenin Kur'ân'ın aslına daha sadık bir tercüme olduğu kanaatindedir.⁸⁰

Samuel Friedrich Günther Wahl, Boysen tercümesini baştan sona tekrar gözden geçirip aslıyla karşılaştırarak önemli değişiklikler yaptıktan sonra yeniden 1828'de 3. baskısını Halle'de yayınladı. Girişte İslâm öncesi Araplar, Kureyş kabilesi ve Hz. Muhammed'in şeceresi hakkında genişçe bilgi verdikten sonra, Kur'ân-ı Kerim ve Avrupa'daki tercüme tarihinden söz açmaktadır. İslâm dininin genel prensipleri, mezhepleri, hatta Müslümanların inanmayanların Cehennem'de ebedi olarak kalacaklarına inandıklarını anlatacak kadar detaylı açıklamalar yapmaktadır.⁸¹ İslâm tarihi bilgilerinden sonra, surelerin adları, önemli dini terimlerin açıklaması, Kutsal Kitapla kıyaslamalar ve çok sayıda dipnotla, Wahl bir nevi tefsiri bir çeviri yapmıştır. İsim ve terim fihristiyle beraber 783 sayfadan meydana gelen bu eserin yeni bir baskısı yapılmamıştır.

13-Francois Henri Turpin:⁸² Aydınlanma devrinin şartları içinde yazılan kitaplardan biri de Turpin'in üç ciltlik eseridir. Turpin, Bizans Devletinin yıkılışının baş sorumlusu olarak Hz. Peygamberi görüp,⁸³ Kur'an öğretisini bu algı çerçevesinde değerlendiriyordu.

14-Claude Etienne Savary: Aydınlanma çağı, Hz. Muhammed hakkında çok sayıda yeni anlayış getirdiği gibi, yeni Kur'ân çevirileri de ge-

75 Schimmel, *Der İslâm*, III, 365; Khoury, *age*, I / 117; Enay, *age*, 148; Pfanmüller, *age*, 210.

76 Watt, *Der İslâm*, 1 / 28.

77 Doğu Almanya'da önemli bir ilim ve sanayi merkezidir.

78 Khoury, *age*, 1 / 117.

79 Pfanmüller, *age*, 217.

80 Watt, *Der İslâm*, I / 28.

81 Wahl, Samuel F. Günther, *Der Koran*, Halle, 1828, III-XCIV.

82 *Historia de la vie Mahomet, législaeur de l'Arabie*. Paris, 1773-1779.

83 Pfanmüller, *age*, 165, 174.

tirmiştir. Bu çevirilerden biri de Savary'nin çevirisiydi.⁸⁴ O, sözlerine Arabistan'a çeki düzen veren Hz. Muhammed hakkında akla dayanan açıklamalar ve yorumlarla başlar. Savary'ye kadar insanların çoğu Kur'ân üzerinde sadece konuştular, fakat o ise Kur'ân'ı tanıttığına ve anlattığına inanıp, çalışmasına güvendiğinden, çevirisi yirminci yüzyılın ilk çeyreğine kadar önemini devam ettirmiştir.

Savary'nin okuyucusuna verdiği ayrıntılar ve anlatım özellikleri, onu Du Ryer'in çevirisinden ayıran temel farklılıklardır. O, yaptığı betimlemelerinde Kur'ân-ı Kerim'i önyargısız bir şekilde okumuş ve onda felsefi bir incelik bulmuştur. Bir insanın diliyle; bir İnsanın (Hz. Peygamberin) aklını ve zekâsını ancak bu kadar iyi kullanarak, putperest Araplara galip gelebileceğini ve onlara hem dini hem de dünyevi anlamda yeni bir yaşam düzeni sunabileceğini ifade ederek şöyle demiştir:

*"Kur'ân'da tarihi vakalar, tekrarlar, değerli özetlemeler ve heyecanlı coşkun bir anlatım özelliği bulunur. Bu ateşli Kur'ân karşısında bir millet, tüm benliğiyle içinde hissettiği bu yapıya dayanamayıp teslim olmuştur."*⁸⁵

Bu çeviri, İslâm dini ve Müslümanların imajı konusunda yeni bir devir açmış, bundan sonra Hıristiyan - İslâm tartışmaları farklı bir ortamda devam etmiştir.⁸⁶ İlk defa Paris'te 1783 yılında yayımlanan Savary tercümesi, hem Doğu'da hem Batı'da itibar görmüş, 1970 yılına kadar on yedi kez basılmıştır.⁸⁷

19. Yüzyıl: Metodoloji Dönemi

Aydınlanmanın başlangıcından beri en büyük kavga din ile bilim ya da felsefe arasında süre gelmiş; fakat bu kavga artık on dokuzuncu yüzyılda yolların önemli ölçüde ayrılmasıyla belirgin bir sükûnete kavuşmuştur. Schleiermacher (ö.1834) gibi bazı filozofların dini sadece duyguya hasretmesiyle din bilim ayrılığı görünürde gerçekleşmiş olsa da, her ikisi de varlık hakkında konuştuklarından sonraki yıllarda birbirlerinin alanla-

84 *Le Coran*, Paris, 1783.

85 Pfanmüller, *age*, 215.

86 Pfanmüller, *age*, 120-121; Enay, *age*, 135.

87 M. Hamidullah, *Kur'ân Tarihi*, 145; Binark-Eren, *age*, 202 - 206.

rına zaman zaman girdikleri görülmüştür. Bu yüzyılın asıl önemli özelliği geçmiş dönemlerde ortaya atılan kuramların belli bir yöntem ve metodoloji ile ele alınmaya başlanması, alan uzmanlığı fikrinin uygulamaya konmasıdır.⁸⁸ Bilimsel metotların uygulanması sadece tabii bilimlerle sınırlı kalmamış, sosyal bilimlerde de uygulama alanı bulmuştur. Bundan dolayı Von Hammer, Carlyle ve Goethe gibi tarihçi ve edebiyatçılar Hz. Peygamberi ve Kur'an-ı Kerimi mümkün merteye ideolojiden arındırılmış bilimsel metotlar çerçevesinde ele alma gayretleri göstermişlerdir.

1-Johan Wolfgang Goethe:⁸⁹ Hz. Peygamber'e gösterdiği yakın ilgi sebebiyle Jakop Minor, Hz. Muhammed "Goethe'nin Muhammed'i" demek zorunda kalmıştır. Goethe Hukuk dalında doktora yapmak için 1770 yılında Strazburg'da Gotfried Herder ile tanıştığında ona Kur'ân'ı tavsiye ederek şöyle demiş: "Arapların Kur'ân'a sahip oldukları gibi, Avrupa'ya hükmeden Almanların da kendi dillerinde klasik bir kitabı olmuş olsaydı, Latince Alman milletinin diline asla hükmedemezdi. Ayrıca onların soyunun birçoğu da kaybolmaz ve yollarını şaşırırmazlardı."⁹⁰ Bu tavsiyeler Goethe'de Hz. Muhammed ve Kur'ân ateşinin tutuşmasına sebep olmuş, 1773 sonbaharında yazdığı "Mahomets Gesung" şiirinde Hz. Muhammed bir nehre benzetmiş; bu nehrin dağlardan ve ovalardan gelen küçük dereleri de yanına alarak onları yaratıcıya götürdüğünü anlatmıştır. "West-Östlichen" divanında Goethe Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber hakkında şiirler yazmış, "Noten und Abhandlungen zum Divan" isimli eserinde tarihçi gözüyle Hz. Muhammed ve öğretisini işlemiş; ayrıca tamamlamadığı "Muhammed Draması"yla⁹¹ farklı bir bakış açısı getirmeyi denememiştir.

2- Karl Er. Oelsner: "Mohammed. Ortaçağ milletleri üzerine. Muhammed'in inanç öğretisinin etkisi"⁹² adlı eseriyle Fransız Millî İlim Akademisi tarafından 7 Temmuz 1809 tarihinde başarı ödülü almıştır. Eser

88 Adnan Adivar, *age*, 362-363.

89 Goethe, 1749-1832 yıllarında yaşadı.

90 Katharina Mommsen, *Goethe und Der İslâm*, Stuttgart, 1962, Privatdruck, 7'den alıntı: Bayram Yılmaz, *Goethe ve İslâmiyet*, İstanbul, 1996, 39.

91 Pfannmüller, *age*, 174.

92 Kitabın Fransızca adı: *Des effets de la religion de Mohammed pendant les trois premiers siècles de sa fondation*, Paris, 1809.

yazarın yaptığı yeni ilavelerle Almancaya tercüme edilerek Farankfurt a.M.'da 1810 yılında basılmıştır.⁹³ Oelsener, Hz. Muhammed tevhidi tebliğ eden, usta bir diplomat, zeki bir devlet adamı ve ordu komutanı olarak tanımlamasına rağmen, zamanla Hz. Muhammed'in barış dini savaş dinine dönüştü, bir kılıç dini haline geldi, yargısından kurtulamamıştır. Voltaire gibi o da İslam'ın başarısının kılıca borçlu olduğu,⁹⁴ saplantısını üzerinden atamamıştır. Ancak on beş yüz yılı bulan İslam hâkimiyetinin, özellikle yirminci yüzyıldaki büyük örselenme ve sarsılmalara rağmen, hala dünya dinleri arasında en hızlı yayılma oranına sahip bir din olmasının nasıl açıklanabileceği, önemli bir soru olarak hala ortada durmaktadır. Diğer taraftan iki büyük dünya savaşının kaynak ve sebeplerini, Dünya doğal kaynaklarını paylaşmak için verilen kanlı mücadeleleri yok sayarak İslam'a iliştirilen gündemdeki "*Şiddet Dini*" yaftasının Batı'nın tarihi genetik histerisi olduğu açıkça görülmektedir.

3-Joseph von Hammer – Purgstall:⁹⁵ Batı'nın Osmanlı Tarihi alanında yetiştirdiği büyük tarihçilerden biri, Goethe üzerinde de büyük etkisi olan Hammer'in önemli tarihi kaynaklara sahip, zengin bir kütüphanesi vardı. Bu kütüphanenin başköşesini, Hammer'den önce hiç başvurulmamış, tanıtılmamış kaynaklar, siyer kitapları işgal ediyordu. Bunlar Hüseyin Diyarbekri'nin Cami'i, Muhammed b. Abdullah'ın siyeri ve Türkçe olarak Kahire'de 1833'de basılan İbrahim Halebî'nin siyeri gibi kaynaklardır. Hammer'in Hz. Muhammed hakkındaki kanaati şöyledir: "*Onun cinsel konulardaki hatasına, taraftarlarının tutkusunu, özellikle yergi ve alaylarla incinmiş onurlarını harekete geçirerek, onları intikam almaya yönlendirmiştir. Avrupa'nın ünlü tarihçi ve oryantalistlerinin egemenlik hırsından dolayı, Muhammed'e katiksiz bir yalancı ve dolandırıcıdır demelerine rağmen, biz kesinlikle iddia ediyoruz ki, O, sadece büyük bir idealle halkını dalaletten, putperestlikten çıkarıp tevhidin doğru*

93 Pfanmüller, age, 165.

94 Pfanmüller, age, 175.

95 Joseph von Hammer – Purgstall, (1774–1856), Graz'da doğan Hammer, doğu dilleri okudu. Değişik kademelerde tercümanlık ve devlet görevi yaptı. İstanbul'da elçilik tercümanı ve sekreteri olarak bulundu. Viyan'da 1847 yılında kurulan Bilimler Akademisinin ilk başkanı oldu. Doğu ülkeleri, özellikle de İslam ve Türk ülkeleri üzerine tarih, edebiyat ve kültür eserleri veren Hammer'in en meşhur çalışması *Büyük Osmanlı Tarihi*'dir. O, Viyana'da 1856 yılında öldü.

yoluna getirmekle kalmamıştır. Çok etkileyici hitabet gücüyle, çok canlı duygularla donanmış ilâhî görevle coştuğuna da kani olmuştur. Kendinden önceki diğer peygamberler gibi halkının cennete girdiğini görmüştür. Arabistan, Suriye ve Mısır kaynaklı üç dinden birisinin kurucusu olan Muhammed, tüm Dünyaya yayılmış olan bu dinin son peygamberi ve peygamberlerin mührüdür.⁹⁶ görüşleriyle kanaatlerini açıklamıştır.

4-Thomas Carlyle:⁹⁷“Kahramanlar” adındaki 1840 yılında Londra’da yayımlanan ünlü eserin yazarı kitabının ikinci bölümünü Hz. Muhammed ve İslâm dinine ayırmıştır. Carlyle, Hz. Muhammed gerçek bir peygamber olarak kabul etmemekle birlikte, onun hakkındaki bütün iyi-

96 Pfannmüller, *age*, 176.

97 Carlyle, 1795-1881 yıllarında Londra’da yaşamış tarih, edebiyat üzerine eserler vermiş, Hristiyan- Kalvenist bir mütefekkindir. Konumuz olan eserin İngilizce adı: “*On Heroes Hero-Worship And The Heroic in History*” dir. İçeriği ise, Carlyle, Avrupa tarihinde başarılı kahramanlar üzerine verdiği altı konferansı kitaplaştırmıştır. Ele alıp anlattığı konular: Paganist dönem İskandinav mitolojisinden Odin, peygamberlerden, Hz. Muhammed; şairlerden Dante Alighieri (ö. 1321) ve William Shakespeare (ö. 1616); din adamlarından reformcu liderler Martin Luther (ö.1546) ve John Knox (ö.1572); edebiyatçılardan, Samuel Johnson (ö.1784), Jean- Jacques Rousseau (ö.1778) ve Robert Burns (ö.1796); krallardan Napoléon Bonaparte (ö. 1821) ve Kromvel’dir. Carlyle’nin eseri üzerine Osmanlı devletinin son dönem bürokrat bilginlerinden hazine hukuk müşaviri, Seydişehirli Mahmud Esad, bir çalışma yapmıştır. Girişte on dokuzuncu yy. müsteşriklerinin çalışmalarından örnekler verdikten sonra, sadece Hz. Peygamberin anlatıldığı bölümü üzerinde açıklama ve düzeltmeler yaptıktan sonra “*Şeriat-ı İslamiyye ve Mr. Carlyle*” adıyla İstanbul’da 1315/1897 yılında yayınlamıştır. Mahmud Esad bu çalışmasıyla ne yapmak istediğine gelince, Batı tüm gücüyle Müslümanlara sömürgeci saldırılarını devam ettirdiği bir devirde İslam’a haklılık payı veren biri üzerinden kendi toplumuna değerler mesajı vermek istediğini söyleyebiliriz. Eser aynı amaçla Serdengeçti Neşriyatı tarafından “*Peygamber Kahraman Muhammed (Carlyle ve bazı Garp mütefekkirlerinin Hz. Muhammed, Kur’an-ı Kerim ve İslamiyet hakkındaki fikirleri)*” olarak basılmış, ikinci baskısı da 1963 yılında Anakara’da tekrarlanmıştır. Bu iki yayında sadece Hz. Peygamberi içeren bölümün yayınlanması yangın anında herkesin kendi malına sahip çıkması gibi bir psikoloji sezilmektedir. Hâlbuki kitabın diğer bölümleri de başarılı insanları tanıma açısından dikkat çekici olabilirdi. Kitabın tüm tercümesi Behzat Tanç tarafından Türkçeye “*Kahramanlar*” olarak çevrilmiş, İstanbul’da 1976 yılında basılmıştır.

likleri dosdoğru söylemek istediğini belirtmiştir.⁹⁸ Hz. Muhammed konusundaki genel anlayışı şudur: Onun maksatlı bir yalancı, dininin saçma iddialar ve tutarsızlıklardan meydana gelmiş yavan bir karışım olduğunu söylemek tutarlı değildir.⁹⁹ Hz. Muhammed hakkındaki belli amaçlarla ortaya konan yalanlar bizi sadece rahatsız eder. Çoğu kez o dini büyük bir sükûnet ve ciddiyetle açıklamakta, varlıkları ciddiye almaktan kendini alamamaktadır. Onun tabiatı ihlâsını göstermektedir. Asillik ve ihlâs onun karakteridir. Ancak böyle bir samimiyet ilâhî olabilir. Böyle bir insanın sözleri doğrudan doğruya yaratılışın gerçek kalbinden gelen bir sestir. Hz. Muhammed özel hayatında büsbütün şehvet düşkünü değil, evinin eşyaları konusunda da çok ölçülüdür.¹⁰⁰ İslam'ın kılıç dini olduğu iddialarına da değinen yazar, kılıcı sadece Müslümanların değil Hıristiyanların da kullandığını ifade etmiştir.¹⁰¹

Kur'ân konusunda bu kadar açık ve net olamayan Carlyle, şöyle demektedir: “*Can sıkıcı, karmakarışık, ham, sonu gelmez tekrarları olan, çok detaylı, girift, olgunlaşmamış, ham, tahammül edilmez anlamsızlıkları olan bir kitap, kısaca bu söylenebilir. Fakat onda bambaşka edebiyat da bulunmaktadır. O, büyük, bakir bir insan ruhunun kaynaması, ümmi, yani hiç okumamış, ama ateşli, ciddi, güçlü amaçlı biri tarafından açıklanmış bir kitaptır.*”¹⁰² Buna rağmen Kur'an'ın edebi üstünlüğünü teslim eden yazar onun asıl özelliğinin “*Katıksız gerçekliği ve taşıdığı iyi niyet ve samimiyettir. Her yönden Kur'an'ın en büyük özelliği samimiyettir*”¹⁰³ Bu kanaatlerinin kaynağının Kur'an'ın orijinal metni olması ihtimali çok zayıftır. Tercümelerin Kur'an'a pek çok şey kaybettiği kanaatini taşıyan Carlyle, kendine ulaşan tercümelerden bu kanata varmış olmalıdır.¹⁰⁴ Carlyle'nin olumlu görüşlerinin mesnedi, Hz. Peygamberin tarihçe müsellem başarısını kabul etme kadirşinaslığı ile aydınlanma düşüncesinden aldığı anlayışa dayandığını söylenebilir. Eserinde sık sık Müslümanların

98 Carlyle, *Kahramanlar*, 79.

99 Carlyle, *age*, 80.

100 Carlyle, *age*, 117.

101 Carlyle, *age*, 103-104.

102 Pfannmüller, *age*, 177. Carlyle, *age*, 108-109.

103 Carlyle, *age*, 112.

104 Carlyle, *age*, 109-110.

sayısını vererek bu kadar insanın yanılmış olamayacağını vurgulamaktadır.¹⁰⁵

5- **Johan Gottfried Herder:**¹⁰⁶ Hz. Muhammed'in bir hayalperest olduğunu kesinlikle kabul etmeyen Herder onu ırkının, kabilesinin, zamanının ve çevresinin kendisine verdikleriyle tüccarlık, peygamberlik, hatiplik, şairlik, kahramanlık ve kanun koyuculuktan meydana gelen Arap tarzı özel bir ortak kişiliğe sahip olarak nitelemektedir. Yazar Hz. Muhammed'in peygamberliğini ilan etmesinin sebebini açıklarken, Onun, putperestliğe duyduğu nefret ve kini, Tevhit öğretisine olan hayranlığı ve Tevhit inancıyla Tanrı'ya temiz bir şekilde ibadet edip güzel işler yapacağını düşündüğünü ifade etmektedir. Yahudi ve Hıristiyan geleneğinin bozulması Arap milletinin şiire dayalı düşünüş tarzı, kabilesinin dil seviyesi, şahsî yeteneklerine avantaj oluşturuyordu. Hz. Muhammed'in sahip olduğu imkânların bazıları kendi yaratılışından gelse de bir kısmını dışarıdan almıştır, kanaatini taşıyan Herder'in Kur'ân-ı Kerim hakkındaki görüşleri ise şöyledir: Şiir, belagat, müphemlik, zekâdan meydana gelmiş özel bir harmoni (karışım) olan bu kitap, Peygamberin ruhunun aynısıdır. Kur'an onun yeteneklerini, eksikliklerini eğilimlerini ve yanlışlarını gösteren bir ayna idi. Yanılması ve yetersizlikleriyle hem kendisini hem de başkasını hayal kırıklığına uğratması yönüyle, Kur'ân'ın başka bir peygambere tanıklık etmesinden daha çok Hz. Muhammed'in kendini göstermiş olduğu daha açıktır.¹⁰⁷ Yazar, Kur'an'la Hz. Peygamberi özdeşleştirmeyi istemekle ağır bir yargının altında ezilmektedir. Batı zihnindeki tarihi algılama ve yorumlamanın geleneksel kalıpları onda açıkça görülmektedir.

6- **Joseph Toussaint Reinaud:** Paris'de Hz. Muhammed üzerine önemli bir kitap yayımladı. Adı "*Arapların, Farsların ve Türklerin Büyük*

105 Carlyle, age, 80.

106 Herder, (1744- 1803) Tıp, Teoloji ve Fesefe okudu, insanlık tarihinin felsefesinde fikirler isimli hacimli bir kitap yazdı. Bu kitap Bernhard Suphan tarafından Berlin'de 1909'da yayınlandı. Kitabın adı: *Saemtliche Werke Bd. 14: Ideen zur Philolosphie der Geschichte der Menschheit: 19. Buch, Kap. 4: Reiche der Araber, 425-428.*

107 Pfanmüller, age, 174-175.

*Adamı*¹⁰⁸ anlamına gelen eser, 1860 yılında yazarı tarafından kaynakları gözden geçirilerek yeniden ilavelerle tamamlandı. Hz. Muhammed'in hayatını, öğretisini eski kaynaklara dayandırarak ele alan yazar daha çok Kur'ân'ı kaynak olarak kullanmıştır. Hz. Muhammed epilepsi hastası mıydı, vahyi nasıl aldı, yazı biliyor muydu, gibi sorulara cevap aradıktan sonra, Cebrail ile olan ilişkilerinden bahsetmiştir. Başlıca Kur'ân tefsirleri, tercümeleri ve baskıları konusunda bilgi verilip, zengin kaynağa dayandırılan eserin, önemli bir çalışma olduğu bilinmektedir.¹⁰⁹

7-Ludwig Ullmann: Arapça aslından yapılan Kur'an'ın üçüncü Almanca çevirisini Ludwig Ullmann yapmıştır. Megerlin, Boysen-Wahl tercümelerinin günümüzde tamamen unutulup tarihe mal olmasına karşılık, onun eseri hâlâ çok yaygın olarak Alman kitap piyasasında yerini korumaktadır. İlk defa 1840'da Krefeld'de¹¹⁰ dört bin adet basılan tercümeyle Nöldeke'nin "iyi bir okul ödevi" olarak gördüğünü söyleyen Pfannmüller, piyasada tutulmasına rağmen ilgi gördüğü kadar iyi bir çeviri olmadığı kanaatini taşımaktadır.¹¹¹

Ullmann, tercümesine bir giriş veya detaylı bir önsöz yazmak istemesine rağmen buna ömrü yetmemiş, ilk defa Almanca bir tercüme, girişi olmadan yayınlanmıştır. Üçüncü baskı Gustav Weil'in 1844'de "Historisch-kritisch Einleitung in den Koran / Kur'ân'a Tarihi ve Tenkidi Giriş" adlı Kur'an araştırmalarında yeni bir anlayışı başlatan girişle neşredilmiştir.

Ullmann tercümesi, Goldmann yayınlarının desteği, Leo Winter'in redaksiyonuyla "Der Koran Das heilige Buch des Islâms / Islâm'ın Kutsal Kitabı Kur'ân" adıyla 1959 yılında yeniden yayınlandı.¹¹² Winter, yeni baskıya yazdığı girişte, Gustav Weil'in işlediği konulara hiç değinmeden İkinci Dünya Savaşı sonrası yenedünya düzeni anlayışıyla, Kur'ân, Islâm, kitap ve inanç öğretisi başlıkları altında, Kur'ân'ın nüzulünü dört devreye ayırmış, bu devrelerde nazil olan surelerin adlarını sıralamıştır. Kur'ân'ın

108 *Notices sur Mahomet. Extrait de la Nouvelle Biographie générale publiée par Firmin Didot avec quelques additions, Paris, 1860..*

109 Pfannmüller, *age*, 175 – 176.

110 Khoury, *age*, 1 / 117; Enay, *age*, 141; Pfannmüller, *age*, 218.

111 Pfannmüller, *age*, 218; Abdullah, *age*, 64.

112 Enay, *age*, 144; Khoury, *age*, 1 / 117.

dil yapısına da temas eden Winter, içerik bakımından Kur'ân'ı ele almış, emir ve yasaklar üzerinde durmuş, Sünni ve Şii mezheplere temastan sonra Hz. Muhammed'in hayatı ve etkileriyle giriş bölümünü bitirmiştir. Basıldığı tarih olan 1959 yılı Mayıs ayından 1980 yılına kadar on iki baskı yapan bu tercümenin baskı adedi 175. 000 nüshadır.¹¹³ Son yıllarda bu sayının iki katının aşılmış olması tahminden uzak değildir. Yüz elli yıla yaklaşan bir zaman içersinde, zihinsel, toplumsal ve politik şartların değişmesine, giriş bölümünün yenilenmesine rağmen, çevirinin ilgi görmeye devam etmesi dikkat çekicidir.

8-A. De Biberstein Kasimirski: Fransızca Kur'ân çevirileri içinde en yaygın olanı Kasimirski'nin tercümesidir.¹¹⁴ Uzun yıllar İran'da Fransız büyükelçiliği mütercimliği görevi yapan, Arapça-Fransızca bir sözlük sahibi, Polonya asıllı çevirmen, Marracci ve Sale'den yararlanarak Kur'ân-ı Kerim'i Fransızca'ya çevirmiştir. Sale'nin çevirisine yazdığı önsözü eserine alması ona belli bir değer katmış; ayetlerin lafzına sadakat göstermesi çevirisini iyi bir niteliğe kavuşturmuştur.¹¹⁵ Paris'te 1840 yılında piyasaya çıkan çeviri 1970 yıllarının sonuna kadar otuz civarında baskı yapmıştır.¹¹⁶

Tercümeyle ilgili ünlü Osmanlı bilgini Ahmet Cevdet Paşa'nın değerlendirmesi ilgimizi çekmektedir:

"Kasimirski, muteber bir bilim adamı olup, Kur'ân-ı Kerim'i güzel ve tarafsız bir şekilde Fransızca'ya aktarmış, tefsir kitaplarında olan bazı konuları güzel bir şekilde özetlemiş ve Saf 61/6. ayetinde geçen 'Ahmed' kelimesini çevirirken Yuhanna İncilindeki 'paraklit' kelimesinin 'periklit'ten bozulma olduğunu açıklayarak İslâm adına büyük bir hizmette bulunmuştur.¹¹⁷ Onun tercümesini okuyarak Müslüman olan Hristi-

113 Ullmann, Ludwig, *Der Koran*, Münih, 1980, 4.

114 *Le Koran*, Paris, 1840.

115 Pfannmüller, *age*, 115 – 116; M. Hamidullah, *Kur'ân Tarihi*, 146; Enay, *age*, 103.

116 M.Hamidullah, *Kur'ân Tarihi*, 146; Binark-Eran, *age*, 187 – 194.

117 Paraklit kelimesi, *Yuhanna İncili*, 16 / 13 - 14; Türkçe çevirilerde "*Hakikat Ruhü*", İstanbul, 1885; "*Gerçeğin Ruhü*", İstanbul, 2001; Arapça, *el-Ahdu'l-Cedid*, ?, ?, "*Ruhu'l-Hak*"; Almanca çeviride de aynı anlamda "*der Geist der Wahrheit*" olarak verilmektedir. Konunun tartışmaları için Bkz. Abdulahad Davud, *Muhammed fi'l-Kitabi'l-Mukaddes*, (Çev: Fehmi Şeyma), Doha, Katar, ?, 219.

yanlar olduğu gibi, müellifin kalben Müslüman olduğunu kabul edenler de vardır. Çevirisinin diğer kısımlarına bakıldığında hep böyle edebi güzelliğe sahip tarafsız bir çeviri olduğu görülmektedir.”¹¹⁸

Cumhuriyetin ilk yıllarında Cemil Said adındaki kişi “Türkçe Kur’an” ismi altında bir tercüme yayınlamıştır. Adı geçen şahıs önsözde kendi yetkinliğini öne çıkarıp çeviri kaynağını sakladığı halde, bu çevirinin Kasımıriski’nin tercümesinden uyarlandığı konusunda yaygın bir kanaat vardır. Üzerinde hiçbir kayıt olmamakla birlikte çevirinin muhtemelen 1925 yılında İstanbul’da Türkçe olarak yayımlandığını söyleyebiliriz.

9-Gustav Weil: Batı bilim çevrelerinde on dokuzuncu yüzyılın ortasına doğru çağın bilimsel anlayışı doğrultusunda tenkitçi bir anlayışla İslam tarihini ele alan Gustav Weil,¹¹⁹ daha sonra kritikçi tarih metoduyla Kur’an’a yönelip, Ludiwig Ullman’ın çevirisine bir giriş yazdı. Önce Hz. Peygamberin hayatının ana hatlarını, karakterini ve davranışlarının psikolojik tahlilini yapmaya gayret etti. İkinci bölümde tenkitçi bir yaklaşımla Kur’an’ın mevsukiyeti ve otoritesi üzerinde durdu. Bildik bir iddia olan, hicretten sonra Hz. Muhammed vahiylerin karakterini ve söylemini bütünüyle değiştirdiğini savundu. Girişin son bölümünde İslam dogmatizminden, İslam’ın Yahudi ve Hıristiyanlarla olan ilişkilerinden bahsetti.¹²⁰

Yazar, Hz. Muhammed’in gelecekte insanların bu harekesiz harflerden dolayı sıkça problem yaşayacağını, bu sebeple bazı sözlerin kendisine atfedileceğini bilmesi gerekmez miydi? Yahudi ve Hıristiyanların kitaplarının muharref olduğunu söyleyen Hz. Muhammed kendi kitabının

118 Cevdet Paşa, *Tezakir*, 40-Tetirne, (Yay: Cavid Baysun), Ankara, 1967, 282.

119 Gustav Weil, Sulzburg’da 25.4.1808’de doğdu. Heilderberg Üniveritesi’nde oryantalist profesör olarak çalıştı. Eserleri: *Muhammed der Prophet, sein Leben und seine Lehre*, 1843; *Legenden der Müselmänner*, 1845; *Geschichte der Chaliefen*, 1846–1862; *Geschichte der islamischen Völker von Muhammed bis zur Zeit des Sultan Selim übersichtlich dargestellt*, 1866. Tercümeleri: *Tausend und eine Nacht*, 4 Bd. 1837–1841; *İbn Hişam, Das Leben Mohammeds von İbn Hisham*, 2 Bd. 1864. Weil, 29. 9. 1889 da Freiburg yakınlarında Breisgau’da öldü. Brockhaus die Anzyklopädie, Leipzig- Mannheim, 1996, 23 / 673 – 674.

120 Pfannmüller, *age*, 221.

tahrifine engel olamadığı, ithamlarını yapmaktadır. Eğer Kur'an Weil'in istediği düzen ve yeterlilikte sonraki nesillere aktarılmış olsaydı, bu gün bu halde olmazdı.(!) Hz. Peygamberin sağlığında sahabenin itirazına göre ayetlerin değiştirildiği görüşünü bir örnekle anlatan Weil, Zeyd b. Sabit'ten yaptığı bir rivayetle¹²¹ ayetlerin bir gün yazıldığını ertesi gün kaybolduğunu da söylemeden geçemiyor.

Diğer önemli bir tenkit ise Ebu Bekir'in Hz. Peygamber'e rağmen bazı sahabelerin ellerindeki yazılı belge ve hafızalarında kalmış olan ayetleri Kur'an'a aldığı kanaatindedir. Ona göre Kur'an'daki noksanlıkların suçlusu Hz. Muhammed değil, Ebu Bekir ve Osman'dır. Ebu Bekir, Müslümanlar arasına yayılan yazılı malzemeyi toplamak için yeterli gayreti göstermemiştir. Osman da ikinci redaksiyonda metnin içeriğinin düzeltilmesi ve surelerin sıralanması konusunda hiçbir çaba sarf etmemiştir. Osman'ın yaptığı iş kendi tercihinin göre Kur'an'ı diğer kıraat farklılıklarını yasaklayarak tek rivayeti kabul etmesidir. Bu ise, Kur'an'ın metin kritiğine büyük zarar vermiştir. Buna rağmen Osman, Kur'an yazısının tenkidine bol miktarda malzeme bırakmıştır. Çünkü o, Kur'an'ın grameri konusunda gerekli titizliği göstermemiştir. Bu tutarsız yargılarından sonra Weil, şöyle demektedir: *“Osman'dan sonra Kur'an metninde ehemmiyetli değişikliklerin artık olmadığı muhakkak varsayılır. En azından hiç kasıtlı eklenti ya da çıkarma olmamıştır. Buna rağmen en eski bilinen kopyaların tamamen Osman'ın eseri olduğunu kabul etmemiz gerekiyor.”* Buna rağmen yine de o, bazı ayetlerin Osman tarafından hazfedilmiş olabileceğini söyleyerek kendisiyle çelişkiye düşmektedir.

121 . “İnananlardan özürsüz olarak yerlerinde oturanlar ile mallarıyla canlarıyla Allah yolunda cihat edenler bir olmaz” (Nisa,4/95.) ayeti geldiği zaman Abdullah bin Cahş ile İbn-i Ümmi Mektum Hz. Muhammed biz körüz, bizim için istisna yok mu, demişler. Hemen Allah vahyetmiş ki: *“Yalnız hiçbir çareye gücü yetmeyen ve göç için yol bulamayan, gerçekten zayıf erkekler, kadınlar ve çocuklar hariç.”* Bunun üzerine Peygamber bu ayetin yazıldığı omuz kemiğini getirmiş ve sekreteri Zeyd bin Sabit'e yukarıdaki sözleri eklemeyi emretmiş. (Buhari'nin Tefsir Nisa, Bab, 18, babında konuyla ilgili dört rivayet var: Bunlar. Zeyd b. Sabit, iki tanesi El- Bera ve bir tanesi de İbn Abbas'tan gelmektedir. Bu rivayetlerde sadece İbn-u Ümmü Mektum geçmektedir. Ayetin bölümü olarak, „gayru uli'-darari“ ilavesi bulunmaktadır. Weil buradaki ifadeleriyle rivayetlerden ziyade yoruma yönelmiş görünmektedir.

Weil'in yaptığı en belirgin iş sureleri içeriklerine ve edebi gücüne göre dönemlere ayırmasıdır. Buna göre ilk nazil olan sureler Hz. Peygamber'e risalet görevini yükleyen surelerdir. Allah ve ahiret öğretisini anlatan sureler de bu ilk sureleri takip etmektedir. İkinci grup sureler, şiiriyeti çok güçlü, bilgilendirmede ve anlatımda detaya girenler surelerdir. Üçüncü döneme ait olanlar ki, bunlar medeni surelerdir, edebi gücü öncekiler göre çok yüksek olamayan bölümlerdir. Weil'dan sonra aydınlanmanın getirdiği prensiplerin de etkisiyle Kur'an araştırmalarında bir dönüm noktası yaşanmıştır. Ondan sonra gelen Nöldeke, Weil'in araştırma prensipleri doğrultusunda eserini yazarak meşhur olmuştur.

Kur'an'ın toplanması ve çoğaltılması konusunda itirazı olan oryantalistler, dikkat edilmesi gereken önemli bir noktayı ki, buna Watt da işaret etmektedir,¹²² gözden kaçırmaktadırlar. Kur'an, sadece yazılan bir malzeme değil, namazlarda, bilgilenme toplantılarında ve ibadet amacıyla günlük olarak çok sık okunan bir metindir. Bundan dolayı Kur'an, sahabenin zihninde ve uygulamasında çok canlı, bütünsel bir metin olarak bulunmaktaydı. Eğer bu vahiy bütünlüğüne rağmen, sahabeye farklı bir metin dayatılmış olsaydı, mutlaka karşı çıkarlardı. Hilafet için büyük tartışmalar yaşayan ve bedel ödeyen sahabenin dinlerinin temeli olan bu kutsal metin konusunda tavizkar davranmalarını beklemek onları tanımamak anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Batı Hıristiyan dünyası Kur'an'la kavga ortamında, yani Haçlılar döneminde tanışmış, dört asır sürekli Kur'an üzerinden sadece kendi ürettiği tanım ve tasvirlerle bu kavgayı beslemiştir. I.Viyana kuşatmasından sonra matbaanın etkisiyle yeni bir devir başlamış, daha önce uzmanların bilgisinde olan Kur'an, bundan sonra düşmanın güç kaynağı olarak tüm halklara ulaştırılıp, toptan bir Kur'an karşıtlığı çabası güdülmüştür. Bunu sağlamak için özellikle 17.-18. yüzyıllarda farklı Avrupa dillerinde çeviri sayısının arttığı, kışkırtıcı başlıkların kullanıldığı görülmektedir. Bazı çevirilerde 18.yy. başlayan umut verici gelişmeler sağlansa da, genel anlamda Kur'an mesajının istenilen yeterlilikte verilmediği, verilemediği, ya da doğru verilen mesajların gerekli etkiyi göstermediği bir vakıadır. Diğer önemli bir nokta da Kur'an çevirilerinin bir "Giriş"le başlamasıdır. Girişlerin okuyucuyu belli bir ön kabule hazır-

122 Watt, Kur'an'a Giriş, 65.

lamak, ya da mevcut ön yargıları güçlendirmek için yazılmadığını, Sale'nin girişi istisna edilirse, düşündürecek kanıtımız yok diyebiliriz. Almanca çeviriler diğerlerine göre, hem öncelik hem de sayı bakımından farklılık göstermektedir. Viyana'nın Türkler tarafından tehdit edilmesi bunun bir sebebi olmakla birlikte, başka gerekçeler de akla gelebilir. Zihniyet değişiminin, reformun getirdiği özgür aklın bunda payının olması mümkündür. Kendi kaynaklarına eleştirel bir anlayışla yaklaşan zihniyet, başka kaynakları ihmal edemezdi. Yenilenmenin verdiği öz güvenle başka dinlerin temel metinleri de masaya yatırıldığı düşünülebilir. Martin Luther'in Basel İslam Ansiklopedisinin basımında gösterdiği ilgi ve tutumun daha sonraki nesillere örnek olduğunu düşünmek de ihtimal çerçevesindedir.

Batı dünyasının aydınlanma devrindeki bilim ve düşünce adamlarından bazılarının Hz. Peygamber ve Kur'an'a bakışlarını gördük. Onların elbette ki, bizim inanç ölçülerimize göre görüş açıklamalarını beklemek safdillik olur. Düşünen beyinlerin gerçeklere yaklaşımını görmek insanı mutlu edebilir. Tarihte olumlu denebilecek, Lessing, Voltaire gibi filozoflarda, Goethe, Carlyle gibi edebiyatçılarda, George Sale, Savary, Kasımıriski gibi doğu bilimcilerinde Kur'an karşısındaki ön yargılardan şikâyet eden fikir ve söylemlere rastlanmaktadır. Ancak bu gür seslerin Batının katmerli yargılarına etkisi istenilen oranda hissedilmemiştir. Enformasyon çağı denen günümüzde, Aydınlanmanın temel prensibi olan *"Bir şeyi olduğu gibi kabul etme, insanların kendi değerlerini, kendi tanımlarını kendilerinin ifade etmesi"* ilkesine rağmen bazılarının hala ortaçağın yaftalarına sarılması, dünya toplumunun geleceği bakımında endişe vericidir.

Batı Hıristiyan dünyasının Kur'an'a bakışı ideolojik başlamış ve hala bütünüyle olmasa da, ideolojik olarak devam etmektedir. Bunun en açık örneği İslam'ın *"Kılıç Dini"* olduğu yargısının her zaman her fırsatta tüm imkânlar kullanılarak vurgulanmasıdır. Bunu önleme ya da yumuşatma imkânımız olabilir mi, sorusuna verilecek cevap, en azından şimdilik, derdimize çare olabilecek yeterlilikte değildir. Çünkü dinlerin deruni ve dönüştürüm gücü hayatı etkilediğinden ekonomik, siyasi ve kültürel rekabeti doğurmaktadır. Özellikle 11 Eylül 2001 olayından sonra Batı Hıristiyan âlemi, kendi günahlarını gölgeleme psikolojisiyle, İslam tehdidi

Hüseyin YAŞAR

altında olduğu söylemini sürekli tekrarlamaktadır. Eğer küresel bir süreçte dinler arası diyalog gerekliyse, işin oldukça zorlaştığını düşünebiliriz.

KAYNAKLAR

- Abdulahad, Davud, *Muhammed fi'l-Kitabi'l-Mukaddes*, (Çev. : Fehmi Şeyma), Doha, Katar, ? .
- Abdullah, Salim Muhammed , *Geschichte des İslâm in Deutschland*, Graz, 1981.
- Adivar, A. Adnan, *Tarih Boyunca İlim ve Din*, İstanbul, 1969.
- Ahmed, Cevdet Paşa, *Tezahir, 40-Tetime*, (Yay. : Cavid Baysun), Ankara, 1967.
- Binark, İsmet – Eren, Halit, *World Bibliography of Translations of the Meanings of The Holy Quran, Printed Translations 1515–1980*, İstanbul, 1986–1406.
- Birişik, Abdulhamit, *Oryantalist Misyonerler ve Kur'ân (Batı Etkisinde Hint Kur'ân Araştırmaları)*, İstanbul, 2004.
- Bobzin, Hartmut, *Der Koran, Eine Einführung*, München, 2001.
- Bobzin, Hartmut, *Latin Translations of The Koran, The Koran Critical Concepts in Islamic Studies*, by Colin Turner, Lodon-Newyork, 2004.
- Bobzin, Hartmut, *Über Theodors Biblianders Arbeit am Koran (1542/3)*, ZDMG, 1986 Stuttgart.
- Brockhaus, *die Anzyklopädie*, Leipzig- Mannheim, 1996.
- Cardini, Franco, *Avrupa ve İslam*, (Çev. : Gürol Koca) İstanbul, 2004.
- Carlyle, Thomas, *Kahramanlar*, (Çev.: Behzat Tanç) İstanbul, 1976.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul, 2005.
- Coşar, Fatma Masur, *Din Savaşları*, İstanbul, 2000.
- Crowley, Roger, *1453 Son Büyük Kuşatma*, (Çev.. Cihat Taşcıoğlu), İstanbul, 2006.
- Doğrul, Ömer Rıza, *Kur'ân Nedir?*, Ankara, 1967.
- Edward, W. Said, *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları*, (Çev. : Berna Ünler), İstanbul, 2003.
- Enay, Marc Edouard, *Muhammed und Heilige Koran*, Hamburg, 1995.
- Eren, Halit, *World Bibliography of Translations of the Meanings of The Holy Quran, Printed Translations 1515–1980*, İstanbul, 1986–1406.
- Ferwarda, Frank F., *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (DİA).
- Gätje, Helmut, *Zur Koranüberstetzung von Rudi Paret*, Darmstadt, 1975.
- Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, İstanbul, 2005.
- Gökberk, Macit, *Felsefenin Evrimi*, İstanbul, 1979.
- Hagemann, Ludwig, *Martin Luther und der İslam*, Altenberge, 1998.
- Horsch, Silvia, *Lessing, der Islam und die Toleranz*, http://www.al-sakina.de/inhalt/artikel/lessing_islam/lessing_islam.

[Aydınlanma Döneminde Batı'da Kur'an Algısı (II)]

<http://www.tuerkenbeute.de>

Khoury, Adel Theodor, *Der Koran Übersetzung und Wissenschaftlichen Kommantar*, Gütersloher, 1990.

Leibniz, *Théodicée Denemeleri İmanla Aklın Uygunluğu üzerine konuşmalar*, (Çev. : Hüseyin Batu), İstanbul', 1986.

Megerlin, M. David, *Die Türkische Bibel Oder Des Korans*, Frankfurt /M, 1772.

Muhammed, Hamidullah, *Kur'ân Tarihi*, (Çev. : Salih Tuğ), İstanbul, 1993, 181.

Nöldeke, Theoder-Schmally, Friedrich, *Geschichte des Qorans*, Hildesheim, 1961.

Pfannmüller, Gustav, *Handbuch der İslam – Literatur*, Berlin- Leipzig, 1923.

Reichert, Eckhard, *Biografisch- Bibliografisches Kirchenlexikon, Band VII*, 1994, 385–387. (www.bautz.de/bbkl)

Sale, George, *Der Koran*, (Çev. : Theoder Arnold), Lemgo, 1746.

Schimmel, Annemarie, *Der İslâm 3*, Stuttgart, 1990.

Schirmacher, Christine, *Der İslâm (Gesschichte Lehre Unterschiede zum Christentum)*, Stuttgart, 1994.

Schweigger, Salomon, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578–1581*, (Çev. : Selma Türkis Noyan), İstanbul, 2004.

Seydişehirli, Mahmud Esad, *Şeriat-ı İslamiyye ve Mr. Carlyle*, İstanbul'da 1315/1897.

Southern, Richard W. , *Das İslambild des Mittelalters*, (Almanca Çev. : Sylvia Höfer), Stuttgart- Berlin- Köln-Mainz, 1981.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi, ?*, 1995.

Voltaire, *Türkler, Müslümanlar ve Ötekiler*, (Der. : Osman Yenseni), Ankara, 1969.

Wahl, Samuel F. Günther, *Der Koran*, Halle, 1828.

Watt, W. Moutgomery, *Kur'ân'a Giriş*, (Çev. : Süleyman Kalkan), Ankara, 1998.

Watt, W. Moutgomery, *Müslüman – Hıristiyan Diyalogu*, (Çev. : Fuat Aydın), İstanbul, 200.

Weil, Gustav, *Historisch-kritische Einleitung in den Koran*, Bielfeld, 1844.

Yaşar, Hüseyin, *Avrupa ve Kur'an, Avrupa'da Kur'an Araştırmaları ve Çevirileri Üzerine Bir İnceleme*, İzmir, 2002

Yılmaz, Bayram, *Goethe ve İslâmiyet*, İstanbul, 1996.

Yuhanna, İncili.